

że Grzegorz zakończy swoje rozważania na analizie ostatniego tytułu i nie podsumuje rozważań.

Marta Przyszychowska kolejny raz dostarczyła czytelnikom świetne tłumaczenie trudnego i ważnego dzieła. Być może w nagrodę spełniło się jej życzenie, które zapisała we *Wstępie*. Postulowała bowiem wydanie polskiego tłumaczenia Septuaginty (s. 12), które, o czym autorka zdaje się nie wiedzieć, ukazało się w tym samym roku nakładem wydawnictwa *Vocatio* jako ostatnie i zapewne największe dzieło śp. o. prof. Remigiusza Popowskiego.

Karolina Kochańczyk-Bonińska – Warszawa, UKSW

GRZEGORZ Z NYSSY, *O tytułach psalmów*, wstęp, tłum. i przypisy Marta Przyszychowska, *Źródła Myśli Teologicznej* 72, Kraków 2014, Wydawnictwo WAM, ss. 131.

Dr Marta Przyszychowska zajmuje się w swej pracy naukowej bogatą twórczością teologiczną św. Grzegorza z Nyssy, biskupa i doktora Kościoła z IV w. Dzięki jej przekładom, autor ten staje się powoli znany w polskim środowisku znawców starożytności chrześcijańskiej. P. Przyszychowska słusznie rozpoczęła swą pracę translatorską od pism egzegetycznych Grzegorza z Nyssy (*Homilie do błogosławieństw*, *Homilie do Pieśni nad Pieśniami* i *Homilie do Eklezjastesa* oraz *O stworzeniu człowieka*). Ostatnio ukazał się jej przekład wprowadzenia w lekturę Psalterza (*In inscriptiones psalmodum*).

Polska nazwa tego dziełka, *O tytułach psalmów*, może być nieco myląca dla czytelników, gdyż sugeruje koncentrację uwagi na samych nagłówkach psalmów. Nagłówki te zawierały informacje dla ich wykonawców w liturgii świątynnej a następnie synagogałnej. Już w starożytności, po zburzeniu Świątyni (rok 70), informacje te były nieczytelne dla chrześcijan, którzy zaczęli się w nich dopatrywać treści alegorycznych. Ojcowie Kościoła zaczynają stopniowo dostrzegać potrzebę wprowadzania wyznawców Chrystusa w lekturę Psalterza.

Potrzeba taka rodzi się najpierw w środowisku monastycznym Górnego Egiptu. Św. Atanazy z Aleksandrii, po wizycie u mnichów na Pustyni Nitryjskiej, napisał krótkie wprowadzenie w duchową lekturę Psalterza (*List do Marcelina*). Wywarło ono duży wpływ zarówno na Kościół Wschodu jak i Zachodu chrześcijańskiego. W Kapadocji zachwyił się nim św. Bazyl, który streścił główne jego idee w swoim komentarzu do psalmów; od Bazylego tę fascynację chrześcijańską lekturą Psalterza przejął właśnie Grzegorz z Nyssy.

W Kościele zachodnim natomiast szczególnym propagatorem duchowej interpretacji psalmów był św. Ambroży z Mediolanu. Jego uczeń, św. Augustyn z Hippony, zostawił ogromny komentarz homiletyczny do Psalmów, w którym wyklada swoją koncepcję Chrystusa powszechnego (*Christus totus*): Chrystus jest – jego zdaniem – obecny w całym Psalterzu, przemawiając czasem jako Głowa Kościoła, a czasem jako jego członki.

Traktat Grzegorza z Nyssy *O tytułach psalmów* powstał pół wieku wcześniej niż Augustynowe *Enarrationes in Psalmos*. Jego założeniem nie było jeszcze opracowanie chrystologii Psalterza, a jedynie troska o wprowadzenie ascetyczne do psalmów, obecnych już na trwałe w liturgii Kościoła i w pobożności prywatnej. Dziełko Grzegorza składa się z dwóch nierównych części, z których pierwsza zawiera wprowadzenie ogólne do traktatu, być może niedokończonego przez autora.

We wprowadzeniu Grzegorz wyklada swą hipotezę roboczą. Uważa on mianowicie, że pięć ksiąg Psalterza to szczeble drabiny prowadzącej ku doskonałości chrześcijańskiej, a tytuły psalmów zawarte w Biblii greckiej zawierają wskazówki dotyczące dążenia do cnoty i doskonałości. Część zasadnicza traktatu weryfikuje założenia wstępne, koncentrując się zwłaszcza na informacjach zawartych w nagłówkach psalmów. Całość dzieła można uważać za próbę wprowadzenia w literacką i teologiczną kompozycję pięcioksięgu Psalterza. Autor nie zamierza dawać wyczerpującej egzegezy każdego psalmu; chce jedynie zorientować swego czytelnika w kierunkach interpretacji całego zbioru.

Lekturę tego cennego dziełka Grzegorza z Nyssy ułatwia staranny i dokładny przekład dostarczony przez M. Przyszychowską. Ważne jest, że przekładu dokonała osoba od wielu lat studiująca słownictwo i teologię tego autora. Wiadomo, że przekład nie może być tylko poprawny językowo, ale musi głębiej wnikać w myśl autora dzieła, zwłaszcza gdy chodzi o literaturę starochrześcijańską. Polski czytelnik Grzegorza z Nyssy dostaje do rąk kolejne dzieło tego autora nie tylko w pięknej szacie graficznej, ale i w doskonałym przekładzie na język współczesny.

ks. Antoni Tronina – Lublin, KUL

Peter HEATHER, *Odrodzenie Rzymu. Cesarze i papież: bój o władzę nad chrześcijaństwem*, tłum. Janusz Szczepański, Poznań 2014, Dom Wydawniczy REBIS, ss. 515.

Peter Heather (ur. w 1960 r.) od stycznia 2008 r. jest profesorem historii okresu późnego antyku i wczesnego średniowiecza w prestiżowym londyńskim *King's College*. Przed 2008 r. wykładał m.in. w oksfordzkim *Worcester College*, na Uniwersytecie Yale oraz na Uniwersytecie Londyńskim (dokładnie w *University College London*). Polskiemu Czytelnikowi Autor ten znany jest przede wszystkim z dwóch entuzjastycznie przyjętych na polskim rynku wydawniczym książek: *Upadek Cesarstwa Rzymskiego* oraz *Imperia i barbarzyńcy*, które zostały wydane w języku polskim przez poznańskie wydawnictwo Rebis kolejno w roku 2006 i 2010 (więcej na temat Autora i jego publikacji można znaleźć na oficjalnej stronie internetowej *King's College London* pod adresem: <https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/peter.heather.html> [dostęp: 1 IV 2014]; oraz np. na stronie: http://de.wikipedia.org/wiki/Peter_J._Heather [dostęp: 1 IV 2014]).

Recenzowana praca ukazała się pierwotnie w 2013 r. pod tytułem *Restoration of Rome: Barbarian Popes & Imperial Pretenders* w znanym na całym świecie